

Qərbi Azərbaycana qayıdış tarixi zərurətdir

Qərbi Azərbaycan bizim tarixi torpağımızdır... şəhərlərin, kəndlərin adları Azərbaycan mənşəlidir və biz yaxşı bilirik ki, indiki Ermənistan ərazisində tarix boyu Azərbaycan xalqı yaşayıb. İndi əsas vəzifə ondan ibarətdir ki, dünya ictimaiyyəti də bunu bilsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti

Xalqımız əsrlər boyu tarixi torpaqlarında yaşamaq, öz hüquqlarını qorumaq üçün böyük fədakarlıq göstərsə də, müxtəlif dövrlərdə amansız sınaqlara, yurd itkisinə məruz qalmışdır. XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəllərində qonşuluğa və bəşəri normalara zidd olaraq Ermənistan düşmən qüvvələrin himayəsi altında Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini ələ keçirmiş və 30 il işğal altında saxlamışdır.

Erməni millətçilərinin Azərbaycana qarşı tarixi düşmənçiliyi və xəyanətləri son 2 əsrdə – Rusiya imperiyası Şimali Azərbaycana işğal edib erməniləri müxtəlif bölgələrimizdə məskunlaşdırdıran və bolşeviklər Qərbi Azərbaycanda Ermənistan adlı dövlət yaradandan sonra davamlı terror, deportasiya və soyqırımı siyasəti ilə sistemli prosesə çevrilmişdir. Hələ I Pyotr dövründən başlayan Cənubi Qafqaza ermənilərin kütləvi şəkildə köçürülmə siyasəti XIX əsrdə Türkmənçay müqaviləsindən sonra daha geniş xarakter daşmışdır.

Gəlmə xalq olan ermənilər Qafqaza, xüsusən Azərbaycan torpaqlarına Qacarlar İrənindən və Osmanlı imperiyasından davamlı və kütləvi şəkildə miqrasiya etmişlər. Onlar bu regionda məskunlaşandan sonra qonşu xalqlara qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış etməyə başlamışlar. Bu iddiaların əsas hədəfi “Dənizdən-dənizə Böyük Ermənistan” xülyasını gerçəkləşdirmək olmuşdur. İlk növbədə, Azərbaycan və Türkiyəyə, eləcə də Gürcüstana və hətta Rusiyaya qarşı ərazi iddiaları irəli sürülmüşdür.

Ermənilərin İrandan Qərbi Azərbaycana və Qarabağ ərazisinə köçürülməsinə rəhbərlik etmiş A.Qriboyedov yazmışdır: “Ermənilər gətirilib müsəlman mülkədarların torpaqlarında yerləşdirilmişlər... Biz müsəlmanları necə inandıracağımız barədə çox düşündük. Onları indiki sıxıntılarla (çətinliklərlə) necə barışdırmaq və inandırmaq ki, bu, uzunmüddətli olmayacaq. Bununla ermənilərin ilk dəfə buraxıldıqları torpaqları həmişəlik zəbt edəcəkləri barədə müsəlmanların qorxusunu aradan qaldıraq”.

Tarixi hadisələrin sonrakı gedişi bir daha sübut etdi ki, İran erməniləri Şimali Azərbaycana xüsusi məqsədlə - onlara burada “yeni vətən” yaratmaq üçün köçürülmüşlər. Rus müəllifi M.Vladikin ermənilərin köçürülməsi barədə yazmışdır: “İrəvan quberniyasında yaşayan ermənilərin əksəriyyəti buranın yerli sakinləri olmayıb, 1812–1829-cu illərdə baş vermiş müharibələrdən sonra Türkiyədən bu ərazilərə köçürülmüşlər”. Belə tarixi faktlar erməni və rus mənbələrində öz əksini tam aydın şəkildə tapmışdır.

Rusiya tarixçi-etnoqrafı N.Şavrov isə həqiqəti belə etiraf etmişdir: “XX əsrin əvvəllərində Zaqafqaziyada məskunlaşan 1 milyon 300 min nəfər erməninin 1 milyonundan

çoxu ərazinin yerli sakinləri olmayıb, bizim tərəfimizdən məskunlaşdırılmışdır”.

Tanınmış gürcü ziyalı İlya Çavçavadze 1902-ci ildə nəşr etdirdiyi “Erməni alimləri və ağlayan daşlar” əsərində XIX əsrdə erməni yalanlarının bütün Rusiya, Avropa və Qafqazda ayaq tutub yeriməsindən, onların heç bir əsası olmayan “Böyük Ermənistan” iddialarını alt-üst etmişdir. İ.Çavçavadze tarixi həqiqətə üz tutaraq göstərmişdir ki, ermənilər aborigen albanları süni şəkildə qriqorianlaşdıraraq vaxtilə sığındıqları Azərbaycan torpaqlarını “Hay ölkəsi” adlandırlar. Bu faktlar bir daha təsdiq edir ki, Qərbi Azərbaycan tarixi türk torpaqları, avtohton sakinləri Azərbaycan türkləri olmuş, ermənilər isə digər ölkələrdən bu ərazilərə mərhələli şəkildə köçürülmüşlər.

Sovet Rusiyası da ermənilərin rəğbətini qazanmaq üçün avantürist addımlar atmışdır. Rusiya Xalq Komissarları Soveti 1917-ci ilin dekabrında “Türkiyə Ermənistanı” haqqında dekret vermişdir. Bolşeviklər 1920-ci ilin 28 aprelində Azərbaycana işğal edəndən 7 ay sonra “erməni daşnak respublikasını” sovetləşdirməklə Rusiyanın tarixi Azərbaycan torpağında Ermənistan dövləti qurması planlarını tamamlamışlar. Az sonra bolşeviklər tarixi Zəngəzurun qərb hissəsini də ermənilərə bağışlamışlar. 1923-cü ildə isə Moskva coğrafi vahid olan Qarabağı iki yerə ayıraraq onun dağlıq hissəsində erməni muxtariyyət yaratmışlar.

Xalqların qaradaşlıq ailəsi elan edilmiş keçmiş SSRİ zamanında –1961-ci ildə B.Nalbandyanın İrəvanda “Tbilisi qədim və orta əsrlərin ədəbi mənbələrində” adlı əsəri dərc edilmiş və burada Gürcüstanın paytaxtı qədim erməni şəhəri kimi təqdim olunmuşdur. Belə yalanlarla ermənilər Azərbaycan torpaqlarını “Şərqi Ermənistan” kimi qələmə verərək həmin əraziləri mənimsəmək fikrinə düşmüşlər. Bu məqsədlə mənfur qonşularımız azərbaycanlıları mərhələli şəkildə tarixi torpaqlarından didərgin salmış, onları kütləvi qətl və qırğınlara düşürmüş, xalqımıza məxsus tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskənlərini tamamilə dağıtmışlar.

Əzəli türk yurdu sayılan Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlılar 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 və 1988-1991-ci illərdə tarixi torpaqlarından deportasiya olunmuşlar. 1988-ci ildə keçmiş SSRİ-nin süqutu ərəfəsində erməni millətçi separatizmi yaranmış dağıdıcı proseslərdən istifadə edərək, beynəlxalq hüquq, norma və prinsiplərə zidd olaraq uzun müddətdən bəri planlaşdırdıqları

mərkəli siyasəti gerçəkləşdirməyə başlamışlar. İlk növbədə, soydaşlarımızın 250 min nəfərlik son nəsiləri də ağlasığmaz işğəncələrlə Qərbi Azərbaycandan qovuldu və soyqırımına məruz qalmışdır. Bundan sonra Qarabağ işğal edilmiş və 750 min insan öz vətəninə məcburi köçkünə çevrilmişdir.

Ümumiyyətlə, XX əsrdə 2 milyondan çox azərbaycanlı indiki Ermənistanda soyqırımına məruz qalmışdır. 1991-ci ilə kimi Qərbi Azərbaycanda ərazi toponimlərinin 90 faizindən çoxunu türk mənşəli adlar təşkil etmişdir. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq 1994-cü ilə kimi ərazidə olan türk mənşəli oymonimlərin, oronimlərin və hidronimlərin adları dəyişdirilərək erməniləşdirilmişdir. Rusiya imperiyasının erməniləri İrandan, Türkiyədən Şimali Azərbaycanın qərb bölgələrinə və Qarabağa köçürmə siyasəti azərbaycanlıların öz əzəli torpaqlarından sıxışdırıb çıxarmaq məqsədi güdmüş və “erməni dövləti”nin yaradılmasına hazırlıq olmuşdur.

İlk mənbələr, o cümlədən arxiv sənədləri sübut edir ki, indiki Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus yaşayış məntəqələrinin adlarının və digər toponimlərin dəyişdirilməsi prosesinə ilk dəfə 1919-cu ildə Azərbaycan ərazisində erməni dövləti yaradıldıqdan dərhal sonra Ermənistan Respublikası hökumətinin qərarı ilə başlanılmışdır. Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1935-ci ilədək orada 190-dan artıq azərbaycanlı yaşayış məntəqəsinin adı dəyişdirilmişdir. Sonrakı dövrlərdə azərbaycanlılara məxsus tarixi adların dəyişdirilməsi prosesi daha da sürətləndirilərək kütləvi miqyas almış və 1991-ci ildə müstəqil Ermənistan Respublikası yaradıldıqdan sonra əsasən başa çatmışdır.

Xalqımıza qarşı edilən bu tarixi xəyanətkarlıq haqqında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Bizim tarixi torpaqlarımız Dağlıq Qarabağ və ətraf bölgələrlə məhdudlaşmır. O qədər də uzaq olmayan tarixə, XIX əsrin statistikasına baxsaq görürük ki, azərbaycanlıların yaşadığı ərazi çox böyük olmuşdur. İndiki Ermənistan, əslində, Azərbaycanın tarixi torpağıdır. Ona görə, gələcəkdə biz bütün tarixi torpaqlara qayıdacağıq. Bunu gənclər də, uşaqlar da bilsinlər. Biz bu amalla yaşamağıq, yaşayırıq, yaşayacağıq”.

2020-ci ildə Azərbaycan Prezidentinin siyasəti iradəsi, diplomatik gücü və hərbi sərkərdəlik bacarığı nəticəsində 44 günlük Vətən müharibəsində qazandığımız tariximizə ən böyük qəhrəmanlıq salnaməsini həkk etmişdir. Azərbaycan dövlətinin və xalqının qüdrətini, sarsılmaz iradəsini, ordumuzun gücünü

beynəlxalq səviyyədə nümayiş etdirən möhtəşəm qələbə yeni reallıqlar yaratmışdır.

Qarabağın azadlığı uğrunda vətən müharibəsi xalqımızın tarixi zəfəri ilə başa çatandan 8 ay sonra Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri İlham Əliyevin və Rəcəb Tayyib Ərdoğanla imzaladıqları 2021-ci il tarixli Şuşa Bəyannaməsi tarixi siyasi əhəmiyyətli hadisə olmaqla böyük rəmzi mənə daşıyır. Azərbaycan lideri tarixi mərasimdə bu məsələyə toxunaraq qeyd etmişdir: “Tarixi Qars müqaviləsi düz yüz il əvvəl imzalanıb. Bu da böyük rəmzi mənə daşıyır. 100 ildən sonra azad edilmiş Şuşa şəhərində müttəfiqlik haqqında imzalanmış birgə bəyannamə bizim gələcək işbirliyimizin istiqamətini göstərir

Bu tarixi sənəd iki qardaş ölkənin ümumi maraqlarının qorunmasında imkanların birləşdirilməsinin, eləcə də ortaq maraq kəsb edən regional və beynəlxalq strateji məsələlərdə fəaliyyətlərin qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirilməsinin məntiqi nəticəsi olaraq ölkələrimizin regional və beynəlxalq rolunu, çəkisini daha da artırmağa xidmət edir.

Sevindirici haldır ki, Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin uzaqgörən və uğurlu siyasəti sayəsində Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında böyük yol qət edilmiş, azərbaycanlıların, o cümlədən Qarabağdan və Qərbi Azərbaycandan məcburi köçkün və qaçqın düşmüş vətəndaşlarımızın hüquqlarının müdafiəsi beynəlxalq səviyyəyə çıxarılmışdır. Dövlət başçısı Qərbi Azərbaycanın soydaşlarımızın tarixi torpağı olduğunu nüfuzlu beynəlxalq kürsülərdən bəyan etmişdir.

Azərbaycanın ağırlı problemlərindən olan Qarabağ məsələsi ötən ilin payızında qəti olaraq həll ediləndən sonra xalqımızın yeganə problemi öz əzəli və əbədi torpaqları olan Qərbi Azərbaycan torpaqlarının həqiqi sahiblərinə geri qaytarılması, vaxtilə bu torpaqlarda yaşamış Azərbaycan əhalisinin hüquqlarının bərpa olunmasıdır. Ölkə rəhbərinin də qeyd etdiyi kimi: “Hazırda isə tarixi qələbəmizdən sonra yaranan yeni reallıqda ən mühüm vəzifələrdən biri Qərbi Azərbaycandan qaçqın düşmüş vətəndaşlarımızın öz yurdlarına qayıtması məsələsidir”.

Ümummilli lider Heydər Əliyev də Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi uğrunda mübarizəni özünün fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi daim səsləndirmişdir. İtirilən torpaqların geri qaytarılmasının zəruriliyi ilə bağlı Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Mən belə hesab edirəm ki, əldən gedən torpaqlar nə vaxtsa qaytarılmalıdır. Xalqımız da bilməlidir ki, bizim tarixi torpaqlarımız hansılar olubdur, hansılar nə vaxtsa əlimizdən gedibdir, nəyə görə əlimizdən gedibdir və şübhəsiz ki, bunlar qaytarılmalıdır. Biz də qaytara bilməsək, gələcək nəsillər qaytaraçaqdır”.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiya edilməsi haqqında” 18 dekabr 1997-ci il tarixli fərmanı böyük elmi-siyasi və tarixi əhəmiyyətə malik bir sənəddir. Burada haqlı olaraq qeyd edilir ki, keçmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli 4083 nömrəli və 1948-ci il 10 mart tarixli 745 nömrəli qərarları Azərbaycan xalqına qarşı növbəti tarixi cinayət aktı olmuşdur. Təkcə bu cinayət aktlarının

həyata keçirilməsi nəticəsində 1948-1953-cü illərdə 150 mindən çox azərbaycanlı Ermənistan ərazisindən kütləvi şəkildə və zorakılıqla sürgün edilmişdir.

Prezident İlham Əliyev bu tarixi zorakılığın ittiham etmişdir: “Tarixi Azərbaycan torpaqları olan Qarabağ və Zəngəzura XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq erməni əhalisinin yerləşdirilməsi, demoqrafik vəziyyətin zorla dəyişdirilməsi 1905, 1918-ci illərdə Azərbaycanlı əhalisini qorxutmaq və qovmaq məqsədi güdən kütləvi qırğınlara, 1920-ci ildə Zəngəzurun Ermənistanına verilməsi, 1948-1953-cü illərdə yüz minlərlə Azərbaycanlının indiki Ermənistan ərazisindəki əzəli yurdlarından köçürülməsi xalqımıza qarşı erməni təcavüzünün qanlı səhifələridir”.

Xalqımız bu gün Zəngəzura, İrəvana və digər əzəli Azərbaycan torpaqlarına getmək kimi tarixi hüququmuzu beynəlxalq birlik qarşısında qaldırır. Zorla didərgin salınmış dədə-baba yurdlarına geri qayıtmaq hər bir soydaşımızın haqqıdır. Qərbi Azərbaycan İcmasının üzvləri ilə görüşdə Prezident İlham Əliyev onların əzəli torpaqlarına qayıtmalı olduqlarını qətiyyətlə söyləmişdir: “Biz hüquqlarımızı sülh yolu ilə təmin etmək istəyirik və yenə də deyirəm, bütün konvensiyalar bu hüququ tanıyır. Ona görə buna nail olmaq üçün biz, o cümlədən beynəlxalq müstəvidə daha fəal olmalıyıq. Hesab edirəm ki, İcmanın çox mötəbər bir rəqəmsal platforması olmalıdır, bir portal olmalıdır. Orada həm tarixi həqiqətlər, həm tarixi abidələrimiz, ermənilər tərəfindən dağıdılan saraylar, məscidlər, şəhərlər, Azərbaycan tarixi irsinin silinməsi ilə bağlı olan faktlar öz əksini tapmalıdır”.

Qərbi azərbaycanlıların öz doğma yurdlarına qayıdışı tarixi bir zərurətdir və bu, ədalətin bərpası, onların təməl hüquqlarının təmin edilməsi olacaqdır. Hər kəsin öz əzəli Vətəninə yaşamaq hüququ var və bu hüquq beynəlxalq konvensiyalarda təsbit edilmişdir. Bu gün artıq bu istiqamətdə hərtərəfli işlərə başlanılıb. Azərbaycan xalqı Müzəffər Ali Baş Komandanın qüdrəti, apardığı uğurlu xarici və daxili siyasəti sayəsində Qərbi azərbaycanlıların da öz doğma torpaqlarına qayıdacağı günün uzaq olmadığına tam əmindir.

İradə HÜSEYNOVA,
BDU-nun kafedra müdiri, professor,
Əməkdar müəllim